

SOLIQLARNING BYUDJET DAROMADLARIDAGI TUTGAN O'RNI

M. Turdimuratov

Jizzax politexnika instituti dotsenti

O. Samadov

Jizzax politexnika instituti, Kibersport fakulteti

532-22 guruhi talabasi

Davlat byudjeti davlatning yirik markazlashgan pul fondi bo'lib, davlatning funksiyalarini bajarishga asoslangan iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Byudjet so'zi g'azna ma'nosini bildirar ekan, uning mohiyati ham davlatning qo'lida markazlashtirilgan pul jamg'armalarining tashkil etilishi va davlatning siyosatini amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar yuzasidan pul munosabatlarini bildiradi. Davlat byudjeti moliya tizimi hamda davlat moliya bo'g'inining asosiy qismidir.

O'zbekiston Respublikasining Budjet Kodeksiga asosan davlat budjetiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Davlat budjeti - davlat pul mablag'larining (shu jumladan davlat maqsadli jamg'armalari mablag'larining) markazlashtirilgan jamg'armasi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Mahalliy byudjetlar-hududiy moliyaning asosiy tashkil etuvchisi hisoblanadi. Mahalliy byudjetlarning daromadlari, asosan, mahalliy soliqlar va yig'imlar, soliqsiz daromadlar, yuqori turuvchi byudjet tashkilotidan olinadigan ajratmalardan tashkil topadi.

Davlat byudjetining harakat qilish mexanizmi ikki ko'rsatkichda bo'ladi:

1. Davlat budjetining daromadlari.
2. Davlat budjetining harajatlari.

Daromadlar – bu davlatning sub'ekti sifatida faoliyat ko'rsatishi uchun moliyaviy baza hisoblanadi. Davlat byudjeti har yili ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning shartli ravishda quyidagicha guruhlash mumkin:

- ✓ Soliqlar va soliqlarga tenglashtiriluvchi majburiy to'lovlar;
- ✓ Davlat mulkini xususiylashtirishdan keladigan daromadlar;
- ✓ Davlat zayomlari;
- ✓ Qog'oz pullar emissiyasi va boshqalar.

Hozirgi sharoitda davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali manbai bo'lib soliqlar va ularga tenglashtirilgan majburiy to'lovlar hisoblanadi.

Yuqorida respublikamizda davlat byudjeti ikki pog'onadan iborat ekanligiga to'xtalغان edik. Ularning har biriga muayyan daromad manbalari birlashtirilgan. Jumladan, respublika budjeti daromadlari umumdavlat soliqlari, yig'implari, bojlari, majburiy to'lovlar va boshqa to'lovlar hisobiga shakllantirilsa, mahalliy budjetlar daromadlari mahalliy soliqlar, yig'implar va boshqa majburiy to'lovlar hisobiga shakllantiriladi.

1997 yil 24 aprelda O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi qabul qilindi va 1998 yil 1- yanvardan kuchga kirdi. Ushbu kodeks soliqlar va yig'implarni yagona hujjatga to'pladi, umumdavlat hamda mahalliy soliqlar va yig'implarning aniq turlarini belgiladi. Shuningdek, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning huquqiy asoslarida muhim ahamiyatga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasining Byudjet Kodeksini keltirib o'tishimiz mumkin.

Soliqlar soliqqa tortish ob'ektiga qarab uch guruhga bo'linadi:

- Oborotdan olinadigan soliqlar. Bunda soliqlar xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning bevosita oborotidan undiriladi, ularga qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, bojxona bojlari, yig'implari va boshqalar kiradi.
- Mol-mulk qiymatlaridan olinadigan soliqlar. Bunday soliqlar soliq to'lovchi sub'ektlar tasarrufida mavjud bo'lgan mol-mulkdan, yerdan va boshqalarga nisbatan belgilanadigan soliqlardan iborat.
- Daromaddan olinadigan soliqlar. Bunga yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, jismoniy shaxslarning daromad solig'i va boshqalar kiradi.

O'zbekiston Respublikasida soliq va bojxona tushumlari 2022-yilda respublika byudjeti daromadlarining 76,8 % ni (davlat maqsadli jamg'armalarisiz) tashkil etgan. Shundan, 24 % ni bevosita soliqlar, 43,5 % ni bilvosita soliqlar, 9,3 % ni resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari tashkil etgan. Yuqoridagi bu ko'rsatkichlarning 2024-yilda o'zgarish prognozi dinamikasini quyidagi jadval ma'lumotlarida ko'rishimiz mumkin.

1-jadval

2024-yil uchun O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti daromadlari prognozi to'g'risida ma'lumot¹ (mlrd so'mda)

T/r	Ko'rsatkichlar	Summa
	O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti daromadlari	183 442,8
1.	Bevosita soliqlar	47 127,1
1.1.	Foyda solig'i	37 140,4
	Shundan, "Navoiy kon-metallurgiya kombinati" aksiyadorlik jamiyati va "Olmaliq kon-metallurgiya kombinati" aksiyadorlik jamiyati bo'yicha	16 18,1
1.2.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	9 986,7
2.	Bilvosita soliqlar	84 515,5
2.1.	Qo'shilgan qiymat solig'i	63 775,4
2.2.	Aksiz solig'i	13 988,1
2.3.	Bojxona boji	6 752,0
3.	Resurs to'lovlari va mol-mulk solig'i	14 780,1
3.1.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	14 780,1
4.	Dividendlar	29 532,2
	Shundan, "Navoiy kon-metallurgiya kombinati" aksiyadorlik jamiyati va "Olmaliq kon-metallurgiya kombinati" aksiyadorlik jamiyati bo'yicha	25 532,2
5.	Boshqa daromadlar va soliq bo'lmagan boshqa tushumlar	7 488,0

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, 2024-yilda soliqlar va bojxona bojlari respublika byudjeti daromadlarining 79,8 % ni tashkil etishi rejalashtirilmoqda. Shundan, bevosita soliqlar ulushi 25,8 % ni, bilvosita soliqlar ulushi 46 % ni, resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari ulushi esa 8 % ni tashkil qilmoqda. Bu raqamlar o'z navbatida bilvosita (qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, bojxona to'lovlari) soliqlarning yildan yilga davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi ortib borayotganligini ko'rsatadi.

¹ O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 30-dekabrda "2024 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi O'RQ-813-sonli Qonuniga 4-ilova

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: O‘zbekiston, 2023-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi.-T.: Adolat, 2023-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasining Bojxona Kodeksi. –T.: Adolat, 2023-yil
- 4.O‘zbekiston Respublikasining 2022 yil 30-dekabrdagi “2023 yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to‘g‘risida”gi O‘RQ-813-sonli Qonuni.
5. O‘zbekiston Respublikasining 2022 yil 30 dekabrdagi “Soliq va byudjet siyosatining 2023-yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-812-sonli Qonuni